

prof. dr hab. Beata Raszka
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji
Katedra Gospodarki Przestrzennej

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr inż. arch. Joanny Lewandowskiej

***pt. Ocena możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych
powodzią***

1. Wprowadzenie - elementy formalne pracy

Rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Joanny Lewandowskiej zrealizowana została pod kierunkiem dr. hab. inż. Zbigniewa Sroki, jako promotora, oraz dr. hab. inż. Ireneusza Laksa, jako promotora pomocniczego, na Wydziale Inżynierii Środowiska i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Jako recenzentka powołana uchwałą Rady tegoż Wydziału mam obowiązek przeprowadzić ocenę wartości merytorycznych pracy, tj. stwierdzić, czy rozprawa spełnia warunki wynikające z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, z późniejszymi zmianami. Recenzja ma zatem odpowiedzieć na następujące pytania: 1. Czy omawiana praca doktorska zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego? 2. Czy Doktorantka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną pozwalającą na rozwiązanie podjętego problemu? 3. Czy Doktorantka wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej?

2. Ogólne informacje o pracy

2.1. Zasadność podjęcia tematu

Mgr inż. arch. Joanna Lewandowska jako cel naukowy pracy deklaruje stworzenie metody pozwalającej na ocenę możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią. Tematyka jest ważna, ale i trudna z kilku przyczyn: 1. dziedzictwo kulturowe, zwłaszcza innowiercze, nie zawsze znajduje uwagę i powód do zachowania i ochrony, szczególnie w czasach pogoni za nowoczesnością i realizowaniem osobistych, bieżących potrzeb;

2. Autorka rozprawy ma zamiar powiązać ochronę zasobu kulturowego oraz ochronę wsi przed powodzią, gdy w sytuacjach ekstremalnych - zagrożenia dobytku, a czasem bytu - ważniejsze stają się osobiste potrzeby i interesy; 3. Tereny wiejskie podlegające niekontrolowanemu rozwojowi tracą lokalne, specyficzne cechy kulturowe. Doktorantka ma więc szansę na opracowanie uniwersalnego narzędzia optymalizacji rozwoju przestrzennego, uwzględniającego zagrożenia naturalne oraz przesłanki i uwarunkowania zidentyfikowanego i zwaloryzowanego historycznego dziedzictwa danego terenu.

2.2. Podstawowe informacje dotyczące układu i treści pracy

Praca przygotowana została w 2019 r., liczy 178 stron (wraz ze spisami). Składa się z sześciu obszernych rozdziałów (*1.Wstęp, 2.Problematyka badawcza, 3.Wsie olęderskie na terenie Puszczy Pyzdrskiej, 4.Metoda oceny możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią, 5.Przykład zastosowania modelu oceny możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią, 6.Wnioski*), z których wszystkie, poza ostatnim, podzielone są na liczne podrozdziały. Pracę uzupełniają: załącznik (tabela) zatytułowany *Wykaz wsi olęderskich w porządku chronologicznym ich lokacji na terenie Puszczy Pyzdrskiej*, bibliografia, w której zestawiono 241 źródeł oraz spis ilustracji oraz spis tabel. Ponadto w tekście znajdują się ryciny, fotografie, wykresy oraz wzory matematyczne.

We *Wstępie* Autorka uzasadniła podjęcie tematu, uznając za konieczne znalezienie metody pozwalającej na ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego, przy zgodzie na społeczno-ekonomiczne potrzeby rozwoju oraz - z racji obiektów badawczych – powiązania tych aspektów z ochroną przed powodzią. Wyzaczyła cel badań (*stworzenie metody oceny możliwości zachowania osadnictwa wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią* – str. 5). Przyjęła wstępne założenie, że metoda ta ma dać *możliwie obiektywną odpowiedź na pytanie czy tereny wiejskie o zachowanych cechach krajobrazu olęderskiego mogą dalej funkcjonować i rozwijać się pomimo występowania cyklicznych epizodów powodziowych* – str. 5. Wskazała też obszar badań (Puszcza Pyzdrska) oraz sformułowała hipotezę badawczą (cyt. *Model oceny oparty na wariantach zamierzeń planistycznych umożliwi decydentowi ocenę możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią przy uwzględnieniu struktury funkcjonalno-przestrzennej, aspektów konserwatorskich oraz warunków hydraulicznych przepływu wód wielkich* – str. 6). Podała trzy dodatkowe zadania: *1.Wyspecyfikowanie charakterystycznych cech wsi olęderskich na terenie Puszczy Pyzdrskiej – układ przestrzenny, struktura, przekształcenia terenu, elementy podnoszące odporność układu na epizody powodziowe; 2.Identyfikacja zagrożenia powodziowego dla wsi olęderskich na badanym terenie oraz 3.Określenie parametrów hydraulicznych dla antropogenicznych elementów ukształtowania terenu – terpów* –

w warunkach przepływu wód wielkich. Dla zrealizowania zadań przyjęła trzy założenia wstępne: 1. Krajobraz osadniczy wsi olęderskich stopniowo ewoluował ze struktur przeniesionych z obszarów dzisiejszej Holandii i północnych Niemiec; 2. Zachowanie krajobrazu osadniczego zakłada adaptację struktury przestrzennej wsi do warunków współczesnych, 3. Antropogeniczne formy ukształtowania terenu występujące we wsiach olęderskich zmieniają zasięg zalewu, rozkład głębokości oraz prędkości, zatem ich bezpieczne funkcjonowanie musi być poparte stosowną analizą przepływu wód powodziowych.

Doktorantka bardzo szczegółowo przedstawiła metodykę (etapy badań) oraz narzędzia, jakimi posłużyła się. Ta część nie budzi moich zastrzeżeń. Interesujący jest obszerny i wielowątkowy rozdział drugi, składający się z przeglądu literatury, dotyczących kolejno: zagadnień środowiska kulturowego (zasadniczo poprawny, omówione zostały m.in. liczne dokumenty formalne, choć brak wielu polskich publikacji odnoszących się do problemu ochrony i kształtowania krajobrazów kulturowych, m.in. autorstwa Raszei, Gubańskiej, Sowińskiej-Świerkosz), osadnictwa olęderskiego (tu ciekawy rys historyczny) oraz gospodarowania terenami zagrożonymi powodzią (liczne źródła, w tym akty prawa). Cenny z punktu widzenia osadzenia celu badań w kontekście prawnym i administrowania przestrzenią jest podrozdział 2.2., omawiający problemy planowania przestrzennego, w tym systemu planowania przestrzennego w Polsce w odniesieniu do ochrony zabytków oraz gospodarki wodnej i ochrony przeciwpowodziowej. Ta część pracy zawiera adekwatne grafiki, własne i przytoczone, oraz omówienie europejskich przykładów ochrony przeciwpowodziowej na tle polityki przestrzennej.

Kolejne podrozdziały zawierają omówienie teoretycznych koncepcji konserwatorskiego podejścia do zachowania historycznych układów przestrzennych (2.3.) oraz charakteryzują osadnictwo olęderskie w Polsce (2.4.). Tu chciałabym przytoczyć celne stwierdzenie Doktorantki, tj. (str. 54) (cyt.) ... *konserwacja nie może doprowadzić do bezrefleksyjnego utrwalania dziedzictwa. Powinna być traktowana jako idea skutecznego zachowania i przekazywania pamięci poprzez konstruowanie materii i ducha miejsca przeszłości do teraźniejszości. ...ochrona dziedzictwa nie powinna wykluczać kreacji (...) i powinna być podejmowana obiektywnie, bez emocji czy spontaniczności.*

Rozdział trzeci to szczegółowy opis wsi olęderskich położonych w Puszczy Pyzdrowskiej, uzupełniony rycinami, tabelami i fotografiami. Jest interesujący i nie pozostawia wątpliwości, że Doktorantka zna bardzo dobrze obszar badań, przeprowadziła rozpoznanie źródłowe i analizy historyczne, zebrała aktualne przestrzenne dane, oceniła zagrożenie powodziowe w kontekście zabudowy oraz funkcjonalności zagród, a przede wszystkim przeprowadziła badania dotyczące

wpływu antropogenicznych struktur stratygraficznych na modyfikowanie przepływu wód powodziowych.

Kluczowe dla pracy są rozdziały: 4. *Metoda oceny możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią* oraz 5. *Przykłady zastosowania modelu oceny możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią*, gdyż przedstawiają proces konstruowania metody - modelu oceny (rozdz. 4) oraz jej przetestowanie *in situ* – rozdz. 5. Rozdział czwarty rozpoczyna krytyczne omówienie istniejących modeli oceny, bazujące na danych literaturowych. Rozdział jest poprawny, pewne uwagi i pytania zawarłam w kolejnej części recenzji, tu jedynie chcę dodać, że nie mogę zgodzić się ze stwierdzeniem Doktorantki, że metody ilościowe są bardziej przydatne niż metody jakościowe – po prostu służą innym celom; często zresztą stosuje się metody mieszane lub oba typy metod stosowane równolegle wzajemnie uzupełniając aspekty oceny. Razi również niekonsekwencja Autorki, która metodę ATP (za literaturą, str. 103, podrozdział 4.3.) uznaje za wadliwą, a kilka wierszy niżej zalicza ją do metod przydatnych i efektywnych w zakresie planowania przestrzennego. Rozbieżność ta wymaga wyjaśnienia.

Nie mam istotnych uwag do podrozdziału 4.4. *Opis metody oceny*; schemat postępowania badawczego przedstawiono wystarczająco dokładnie, scharakteryzowano poszczególne etapy oraz zobrazowano je na przejrzystych schematach, rycinach i w tabelach. Dzięki zastosowaniu macierzowego układu analizowanych scenariuszy opis zyskuje na jasności. Proszę jedynie o wyjaśnienie czy wybierając kryteria dokonywano analizy zależności między nimi i czy przyjęcie kierunku preferencji jako maksymalnego dla kryteriów f_6 – przyrost liczby siedlisk oraz f_9 – kryterium przyrostu powierzchni zabudowanej nie kłóci się z zasadą zachowania walorów krajobrazu kulturowego. Zasadniczo jednak uznaję wybór kryteriów oceny za właściwy, logicznie powiązany z celem badań, pozwalający na prawidłową ocenę badanych zależności. Rozdział piąty zawiera opis testów zaproponowanej metody przeprowadzonych przez Autorkę na wybranych wsiach olęderskich Puszczy Pyzdrowskiej. Do testów wskazała Ona dwie wsie, reprezentujące odmienne typy zabudowy, tj. Ciężęńskie Holendry – wieś typu luźnego oraz Józefów – rzędówkę bagienną. Doktorantka wykazała, że opracowana przez Nią metoda oceny wielokryterialnej pozwala na powiązanie walorów kulturowych otoczenia oraz przesłanek wynikających z konieczności ochrony środowiska przed powodzią i wskazanie najkorzystniejszego wzorca rozwoju przestrzennego. Zaproponowała więc narzędzie, które może wesprzeć planistykę, szerzej – gospodarkę przestrzenną, w optymalizacji rozwoju przestrzennego terenów osadniczych. Ponadto Doktorantka potwierdziła historyczną przetrwanie

dawnych mieszkańców, wskazując że ryzyko powodziowe na obszarze wsi olęderskich, dzięki zastosowanym rozwiązaniom technicznym i przestrzennym, było relatywnie niewielkie.

Wnioski (rozdział 6) wyprowadzone są logicznie; stanowią interpretację uzyskanych wyników. Cieszy mnie ich niewielka liczba (umiejętność syntezy) i kompleksowość. Chcę podkreślić krytyczne spojrzenie Doktorantki na efekty własnej pracy i wskazanie z jednej strony pewnych braków (nie uwzględnienie w modelu aspektów ekonomicznych, społecznych i ekologicznych), a z drugiej – otwartą strukturę modelu i możliwość rozbudowy. Autokrytycyzm i dystans do własnych osiągnięć to ważna cecha naukowca, świadcząca o dojrzałym podejściu do pracy.

3. Uwagi szczegółowe

3.1. Uwagi do postępowania badawczego

Do pozytywów zaliczam:

1. Dobrą znajomość aktualnego stanu badań i zauważenie konieczności rozpatrywania problemu badawczego wieloaspektowo (środowisko kulturowe, ochrona przeciwpowodziowa, gospodarka przestrzenna i planowanie przestrzenne).
2. Etapową koncepcję pracy, jasno określony tok badań i konsekwentną jego realizację.
3. Wybór grup kryteriów i zestawu cząstkowych kryteriów (mierników) w ramach poszczególnych grup kryteriów, które pozwalają pomiar zmiennych prowadzący do opracowania metody wielokryterialnej oceny możliwości zachowania dziedzictwa kulturowego Puszczy Pyzdrskiej.
4. Wykorzystanie i sprawne posługiwanie się narzędziami informatycznymi przy konstrukcji modelu oraz przeprowadzenie symulacji.
5. Przeprowadzenie testów *in situ* opracowanej metody.

Mam również zastrzeżenia, w części do dyskusji, oraz prośbę o wyjaśnienie niektórych sformułowań lub twierdzeń:

1. Proponowałabym nieco inaczej sformułować założenie odnoszące się do celu badań (opracowanej metody), uzależniając obecne możliwości rozwojowe wsi olęderskich od zaistniałych zmian przestrzennych – epizody powodziowe były również w momencie pojawienia się tego typu osadnictwa.
2. Odniesienia literaturowe dot. założenia 2 sugerują skupienie się na zachowaniu obiektów historycznych, a nie struktury przestrzennej i krajobrazu – w związku z tym założenie 2 należałoby przeformułować, albo oprzeć się na innych źródłach.

3. Proszę o podanie przykładów (polskich lub innych) miejscowości lub obszarów zachowania, które zachowały historyczną tkankę (strukturę przestrzenną, krajobraz) mimo modyfikacji pod wpływem współczesnych potrzeb społeczno-gospodarczych.
4. Proszę o wyjaśnienie, co Doktorantka rozumie pod pojęciem „dziedzictwo kulturowe”? Oczywiście w pracy pojawia się definicja, ale mam wrażenie, że termin ten w różnych fragmentach pracy przyjmuje odmienne znaczenia.
5. Proszę o klarowne i precyzyjne wyjaśnienie (omawiając przykład) następującego stwierdzenia (dotyczy analizy czynnikowej, str. 97-98): *„Problemem w tej metodzie może być sytuacja, w której przedmiot badań jest również podmiotem badawczym i przyjmowane czynniki ulegają zmianie np. na skutek pogłębiania wiedzy czy przemian historycznych”*.
6. Zgadzam się z Autorką i również ubolewam nad brakiem podejścia zlewniowego w planowaniu przestrzennym; niestety, taki mamy ustrój planistyczny – ciekawa jestem stanowiska Doktorantki co do możliwości zmiany takiego stanu rzeczy (zmiany formalne?, zarządcze?, inne?).
7. Proszę o odpowiedź czy opracowana metoda jest uniwersalna i można ją zastosować na terenach o innych uwarunkowaniach historycznych i kulturowych (np. Podhale, Kaszuby) lub w odmiennych warunkach społeczno-gospodarczo-przestrzennych (np. przedmieścia lub obszary podmiejskich wsi podlegające zjawisku urban sprawl)?
8. Za poważny mankament uznaję brak rozdziału dyskusyjnego, w którym Doktorantka miałaby szansę na szerokie omówienie uzyskanych efektów na tle literatury, oraz znanych sobie metod i wykazania różnic, wyższości lub słabych stron zaproponowanej metody oceny.
9. Nie zgadzam się ze stwierdzeniem, że *„Podmiot decyzyjny (władze lokalne) przygotowuje zbiór wariantów rozwiązań planistycznych spośród których wybiera rozwiązanie „najlepsze” i jest ono podstawą do opracowania późniejszych opracowań planistycznych. Analizowane warianty wynikają z założeń strategicznych rozwoju danego obszaru czy regionu”* (cyt., str. 102). Praktyka temu przeczy.

3.2. Uwagi w odniesieniu do warsztatu badawczego

Przedstawiona do recenzji praca doktorska bez wątpienia jest opracowaniem oryginalnym dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego w powiązaniu z ochroną przeciwpowodziową i pod tym względem oceniam ją wysoko. Jednakże zawiera nadzwyczaj liczne błędy językowe – gramatyczne, składniowe, interpunkcyjne oraz stylistyczne i formalne, co bardzo obniża wartość pracy jako całości, gdyż świadczy o nie w pełni opanowanym warsztacie naukowym. Nie chcę tu

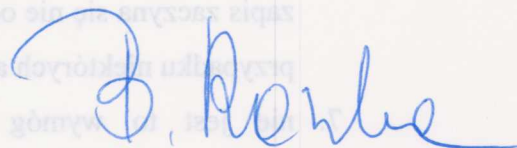
przytaczać wszystkich błędów tego rodzaju, ale jeśli Doktoranta miałyby zamiar opublikować dysertację w postaci monografii albo cyklu artykułów, powinna bardzo starannie przejrzeć obecny tekst i wprowadzić korekty. Warto to zrobić, gdyż praca zawiera interesujące naukowo fragmenty i wnosi wkład w metodykę ocen środowiskowo-planistycznych. Oczywiście - pisarskie omyłki się zdarzają i zapewne lapsusy są i w tej recenzji, ale w omawianej pracy obarczone są nimi prawie wszystkie strony. Na tym tle jakością wyróżniają się rozdział 6. *Wnioski* oraz podrozdział 3.2.3. Inne, przykładowe, uwagi porządkowe zamieszczam poniżej:

1. podrozdział 1.6. *Układ pracy* jest niepotrzebny – układ pracy jest czytelny i widoczny poprzez spis treści; to bardzo szkolne rozwiązanie być może pochodzi z układu pracy magisterskiej,
2. ryciny częściowo są przytoczeniami (podano źródło); inne nie mają odniesienia źródłowego, więc sądzę, że to prace oryginalne - szkoda że brak referencji pozwala wyłącznie intuicyjnie domyślać się autorstwa,
3. Autorka w tekście (str. 8) wymienia miejscowości wyznaczające obszar dziedzictwa kulturowego związanego z osadnictwem olęderskim, natomiast na ryc. 1.1. ilustrującej te przypadki nie zaznaczono wymienionych miejscowości; proponuję uzupełnić,
4. na rycinie 3.12. występuje element oznaczony jako „Sz” (szopa?) – brak opisu w legendzie; pełnej legendy brak również przy ryc. 4.3. (wprawdzie oznaczenia są podane w tekście, ale powinny pojawić się i na schemacie),
5. jeśli w rozdz. 4.1. (str. 96) Autorka pisze (cyt.) „*Zagadnienia mechaniki płynów są znane od lat*”, to albo należy podać nazwiska kilku autorów prac na ten temat, albo - skoro problem jest dogłębnie rozpoznany - nie pisać o nim,
6. spis literatury został przygotowany zasadniczo zgodnie z systemem harwardzkim, jednak zawiera liczne usterki, np. w przypadku ustaw lub innych druków urzędowych zapis zaczyna się nie od nazwy ustawy lub tytułu dokumentu, a od nazwy instytucji; w przypadku niektórych artykułów nie podano numerów stron,
7. nie jest to wymóg konieczny, ale szkoda, że przy autorskich fotografiach prezentujących zabudowę olęderską Puszczy Pyzdrowskiej nie podano daty ich wykonania oraz rzędnych miejsca fotografowania – miałyby wówczas ścisły walor dokumentacyjny i porównawczy,
8. załącznik 1 zatytułowany „*Wykaz wsi olęderskich w porządku chronologicznym (...)*” nie zawiera ani osi czasu, ani innego datowania,
9. problematyce osadnictwa olęderskiego *de facto* poświęcone są trzy podrozdziały pracy: 2.1.2. (część przeglądu literatury), 2.4. *Charakterystyka osadnictwa olęderskiego w*

Polsce oraz 3.1. *Charakterystyka wsi olęderskich w Puszczy Pyzdrowskiej*. Uważam, że gdyby połączyć te podrozdziały praca zyskałaby na zwartości; podobny zabieg redakcyjny w przypadku pozostałych bloków tematycznych (ochrona konserwatorska oraz zagrożenie powodziowe) uwypukliłby wszystkie trzy sfery, którymi zajęła się Doktorantka i podkreśliłby złożoność zagadnienia.

4. Wniosek końcowy

Po zapoznaniu się i analizie treści pracy stwierdzam: mgr inż. arch. Joanna Lewandowska zaproponowała oryginalne rozwiązanie problemu. Przedstawiona przez Nią metoda analizy wielokryterialnej pozwala na ocenę walorów historycznych miejsca, ocenę zagrożenia powodziowego oraz przyjęcie adekwatnego wobec tych dwóch powiązanych składowych programu rozwoju przestrzennego wsi. Doktorantka wykazała się ogólną wiedzę teoretyczną w stopniu wystarczającym do rozwiązania problemu, wykorzystwała prawidłowo znane sobie źródła naukowe, przyjęła poprawne założenia i tok postępowania badawczego, sprawnie posłużyła się narzędziami informatycznymi. Jest krytyczna wobec własnych wyników - sugeruje np. konieczność przetestowania zaproponowanej metody na innych terenach osadnictwa olęderskiego. W związku z tym, mimo licznych uwag odnoszących się do warsztatu naukowego, uznaję, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pod tytułem *Ocena możliwości zachowania wsi olęderskich na terenach zagrożonych powodzią* spełnia wymagania art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.) i kwalifikuje Panią Magister do nadania stopnia doktora. Na tej podstawie wnoszę o przyjęcie rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Joanny Lewandowskiej i dopuszczenie do publicznej obrony.

prof. dr hab. Beata Raszka

Wrocław, dnia 2 września 2019 r.